

## **De religiøse vækkelsesbevægelser**

i Holbæk Amt i 1800-tallet.

Når man vil efterforske årsagerne til de religiøse bevægelser opståen, må man se på de herskende forhold inden for statskirken.

I den sidste del af 1700-tallet trængte en ny filosofisk betragtning ind i landet sydfra.

Fra en pietistisk livsopfattelse gik over i den periode, der betegnes "Oplysningstiden". Man havde den opfattelse, at det væsentligste for mennesket gjaldt oplysning, hvorefter det så ville gøre det fornuftige og rigtige i sine beslutninger. Hvis man kendte det gode, ville man også gøre dette.

Gud havde givet et "indre lys", som ganske vist var svækket af synden, og derfor var det nødvendigt med en Guds Åbenbaring. Guds eksistens, dydens nødvendighed og sjælens udødelighed kunne enhver begribe med sin fornuft. Treklangen: Gud, dyd, udødelighed var hovedtesen i tiden.

I de sidste to årtier af 17-tallet var denne rationalisme, denne fornuftsreligion trængt dybt ind i den teologiske tænkning og dermed i præstestanden, og Luthers lære var næsten gjort ukendelige. Kristus var blot den store lærer for mennesket, dogmernes betydning blev reduceret. Døb og nadver blev bevaret, men havde i grunden kun betydning for de uoplyste.

Reformationens og Kingos salmer blev omdigtet til ukendelighed, og præsterne skulle ikke være bundet af ritualerne. Præsterne i byen skulle have en teologisk uddannelse, men for landsbypræsterne var det vigtigere med undervisning i landbrugsfaglige spørgsmål. Det var da heller ikke ualmindeligt, at præstens prædiken handlede om agerdyrkning og biavl mv. Det er imod alt det uåndelige, der opstod en protest.

Det begyndte på Horsens - Vejle egnen med en protest mod en ny katekismus og en ny salmebog tillempet tidsånden. Man forlangte at beholde de gamle bøger, så når degnen sang efter den nye salmebog, sang menigheden efter den gamle, og det blev de forresten ved med lige op til vor tid. Nogle holdt deres børn hjemme fra både konfirmationsforberedelse og skole, hvilket medførte bøder og fængselsophold. Dette tog sin begyndelse i det første 10-år af 1800-tallet.

Lidt senere kan den rationalistiske statskirke ikke holde vækkelserne nede de andre steder i landet. Der opstår en vækkelse omkring Kerteminde. Lederen af denne bevægelse var husmand og tømrer Christian Madsen. Han holdt gudelige møder i sit hjem søndag eftermiddage, læste højt af bibelen og af Luthers, Jesper Brochmands huspostil, ligesom Christian Madsen holdt en prædiken. Sognets præst indgav anmeldelse mod C.M. for ulovlig mødevirksomhed i henhold til Konventikel plakaten fra 1741, og nu rullede en retssag, der varede ni år. Christian Madsen blev dømt til 30 dages tugthus og en bøde. Siden bortfaldt fængselsstraffen og bøden blev nedsat, men da var C.M. død.

Kertemindebevægelsen spredte sig til andre egne af Fyn, og fra



**Godset Holsteinborg**

1829 foretog C.M.'s "disciple" rejser rundt omkring i landet for at "missionere". På Sjælland finder vækkelsen udbredelse i egnen omkring

Holsteinborg, hvor skolelærer Rasmus Sørensen i begyndelsen er anføreren, siden går han aktivt ind i den politiske vækkelse.

Men nu er emnet for mit foredrag: De religiøse vækkelsesbevægelser i Holbæk amt, og her må vi tage ned til egnen omkring Tissø.



**Tissø med Sæbygård**

## **Vækkelserne på Tissø - egnen**

På Bakkendrupps kirketårns sydside sidder en lille mindeplade, hvor der står:

J.P. Østrup  
f. 30. marts 1800  
d. 23. august 1833

*Jeg agtede mig ikke at vidne noget iblandt Eder uden Jesus Kristus og ham korsfæstet.*

Dette er et minde om præsten Johan Peter Østrup, der i 1830 var blevet sognepræst for Gørlev-Bakkendrup menigheder, dengang med bopæl i Bakkendrup.



**Bakkendrup Kirke**

De fleste præster i Løve og Arts herreder tilhørte den rationalistiske retning, men Østrup hørte til de

gammeltroende og var dybt bedrøvet over den fornuftsdyrkelse, der lød i de fleste kirker.

På de 3 år, han fik lov til at live i Bakkendrup, vakte han ved en levende forkyndelse et stærkt røre på egnen. Søndag efter søndag fyldtes de to kirker, så sognets beboere klagede over, at der ingen siddepladser var til dem, når de nåede frem til kirken. Der kom folk fra Svallerup, Fuglede, Sæby, Finderup og Kirke Helsinge. Helt fra Kerteminde - egnen kom de engang sejlene, lagde til ved Reersø og vandrede til Gørlev Kirke.

Da en bonde hørte om dette, udbrød han: De må være nogle store syndere derovre på Fyn, når de vil rejse så langt for at få en prædiken.

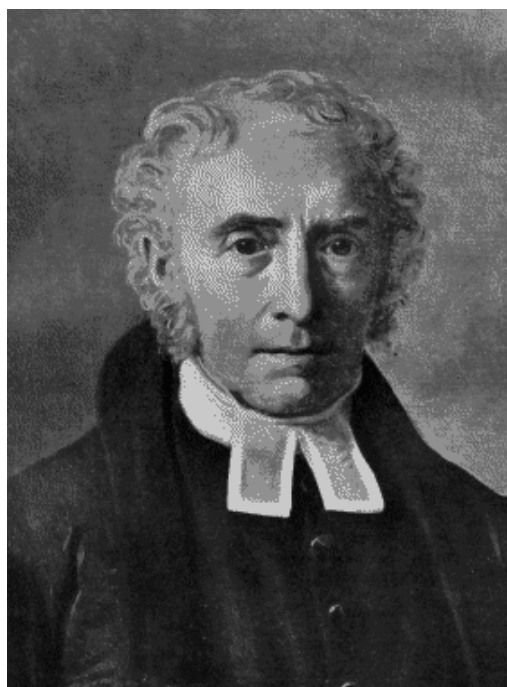
Da Østrup døde, søgte nogle af de vakte til pastor Fenger i Slots Bjergby, men efter hans bortrejse er det "Hjemmeforsamlingerne" i de private hjem tager sin begyndelse.

Der kom lægprædikanter fra Skælskør - egnen, som f.eks.



**Sæby gamle skole fra 1874**

Rasmus Sørensen og gmd. Rasmus Ottesen, men inden længe er det skolelærer Ole Jensen, Sæby, der bliver anfører og prædikant for de vakte. Pastor Fenger bliver gentagne gange opfordret til at deltage i disse forsamlinger. I et brev til Grundtvig skriver Fenger i 1836, at de folk på Tissø - egnen ikke synes om, at jeg ikke vil komme derop, men det ønsker han ikke, selv om han holder lignende forsamlinger i sin egen præstegård. Dette er baggrunden for Ole Jensens virke.



**Peter Andreas Fenger**

I februar 1837 holdes en forsamling hos Lærer Bergstrøm i Rye skole. Mødet er berammet til d. 22. februar kl. 18 og anmeldt til sognepræsten, men han sender sagen til herredsfogeden, der sender sognefogden hen for at erklære forsamlingen for ulovlig, da det ikke længere var dag, men aften. Endvidere måtte der ikke prædikes, ikke være fruentimmer til stede sammen med mandfolk, og heller ikke så mange til stede som her. Der henvistes til Konventikelplakat fra året 1741. Nu skrev sognefogden navnene op på de forsamlede, og en flok nysgerrige unge mennesker, der havde set sognefogden skride gennem byen, var fulgt med og begyndte nu at lave spektakler, slog ruderne ind hos skolelæreren og spyttede ind gennem vinduerne. Bergstrøm kom i retten og fik en irettesættelse af Danske Kancelli, og hvis det gentog sig, ville det få alvorlige konsekvenser for ham. Han skulle også holde op med at bruge andre bøger, end de forskrevne og ikke lære børnene Kingos salmer.

Kort efter kom turen til Ole Jensen. D. 13. juni sendte biskop Mynster et brev til provst Beck i Ørslev. Han var en ivrig rationalist og en nidkær embedsmand, og da han fik sagen, sendte han den først til herredsfogeden for at få oplyst, hvad der egentlig var passeret. Selv kører han til sognepræsten for at forhøre sig. Nu giver provst Beck den "hele armen" i sin indberetning:

Jo, der havde været fruentimmer til stede ved denne forsamling, hvor denne skolelærer Ole Jensen og hans staldbroder, skomager Sørensen fra Gørlev havde holdt møde.

Bag det hele stod to af Grundtvigs opvakte præster magister Lindberg og pastor Fenger.

Provst Beck anbefaler Danske Kancelli, at der anvendes samme middel mod Ole Jensen og skomageren som mod lærer Bergstrøm, for deres virken er forargelig. Man anvender legemlig føde i forening med den åndelige, og den danske kornsprit er undertiden et virksomt opvækkelsesmiddel.

Hvad kom der så ud af provstens indberetning?

1. Ole Jensen fik besked på fremover nøje at overholde plakaten fra 1741.
2. Skomager Peter Sørensen kom i retten.
3. Pastor Fenger fik biskoppen over sig, så han måtte søge råd hos Grundtvig. I et brev til Grundtvig takker Fenger, fordi denne har skudt ham gode råd i sinde.

Nu var det jo ellers sådan, at Grundtvig ikke var særlig begejstret for disse gudelige lægmandsrørelser, men når det gjaldt en højere grad af frihed i religiøse anliggender, var han parat til at kæmpe. Han var jo selv i disse år, indtil 1839, under censur.

Ole Jensen fortsatte dog sit virke i de gudelige forsamlinger, og efter en ny indberetning, fik han en dom, hvad der svarer til 200 kr. der skulle indbetales til Holbæk amts fattigkasse. Den blev dog siden nedsat til 20 kr. Op igennem



**Vesterborg**

40'erne holdt lærerfamilien stadig kontakt til Grundtvig, Fenger og ikke mindst præstefamilien i Skørpinge, F.E.Boisen, som Ole Jensen kendte fra sin tid på Vesterborg Seminarium på Lolland.

En af Ole Jensens døtre har fortalt, hvilken fest det var, når præstefamilien fra Skørpinge kom kørende til Sæby Skole (Britta og Jutta sang)

Skomager Peder Sørensen holdt heller ikke op med at holde gudelige forsamlinger, både i Gørlev sogn og flere andre sogne på egnen omkring Kalundborg. Han fik dom flere gange, også bøder,



**Dronning Caroline  
Amalie**

der i værdig oversteg værdien af det pantsatte bohøve. Alt dette kunne de takke præst, provst og biskop for. Så tog de, Peder Sørensen og en anden dømt lægprædikant, Anders Johansen, til dronning Caroline Amalie, for at få hende til over for kongen at tale deres sag. Efter audiensen hos dronningen var de til middag hos slotsgartneren på Sorgenfri, men herudover opnåede de ikke det ønskede, dels at få lov til at fortsætte deres mødevirksomhed, dels af få eftergivet

mulkten, men intet hjælp, selv om kongen indhentede fornyet forespørgsel ned gennem systemet. Med hensyn til bøden hjælp deres trosvenner dem over dette problem.

Vi forlader nu Tissø - egnen og finder, at der på samme tid er opstået en lignende bevægelse i det sydlige Odsherred.

Bevægelsen fandt sine tilhængere i de sydlige sogne i herredet, navnlig i Asnæs og Fårevejle.

Oprindelsen kan føres tilbage til de to unge håndværkslærlinge, som drog til København under deres uddannelse. Her kom de i forbindelse med grundviske kredse, og da den ene, skrædder Jens Jensen, efter endt uddannelse vendte tilbage til Asnæs, begyndte han at holde gudelige forsamlinger. Nogen særlig stor tilslutning synes der ikke at have været, og efter nogle år indstilledes vist denne virksomhed.

En bror til Jens Jensen var gmd. Hans Jensen, der på det politiske plan kom til at spille en langt større rolle.

Det synes også som om præsterne i området har taget bevægelsens fremfærd langt mere afslappet end i provst Becks område.

Heller ikke biskop Mynster gør noget ud af de gudelige forsamlings tilstedeværelse i sine bemærkninger i visitatsprotokollen.

Hvis man skal se på, hvilke sociale lag vækkelsesbevægelsernes tilhængere kom fra, er der tale om gmd., husmænd og håndværkere, samt karle og piger, formentlig i fællesskab med deres husbonde. På en måde var de jo ret trængte. Mod sig havde de myndighederne, og blandt deres egne var de uglesete folk, der var grebet af "galskab og sværmeri". Håndværkerne kunne også mærke det på levebrødet. Således kender man en tækkemand, hvis tilværelse blev væltet, da ingen længere ville have den hellige tækkemand.

Her i 1840'erne dukker vækkelsesbevægelsen op i et tredje område i Holbæk amt, nemlig i egnen omkring Ugerløse, dels i dette sogn, men navnlig i Tostrup sogn.

Der er imidlertid en forskel i årsagen til deres opståen. Mens de tidligere omtalte bevægelser havde deres udgangspunkt i kampen mod statskirken med dens rationalistiske præstestand, altså en kamp mod myndighederne, det gælder "de stærke Jyder", "Fynboerne" og folkene i "De helliges land", som biskop Mynster betegnede de vakte omkring Holsteinborg, så er det en anden kamp, der foregår i Ugerløse.



**Biskop Mynster**



Et har de dog fælles: At dens tilhængere føres ind i et personligt trosforhold til deres Gud. Det enkelte menneske må indse sin synd og skyld, hvorfor de er på vej til død, dom og evig fortabelse, før de gribes i troen på syndernes forladelse i Jesu Kristi død og opstandelse, hvorefter et liv i fromhedsøvelser sætter ind.

Men, se nu går der en hellig mand rundt nede i Tostrup sogn, samler folk omkring sig og taler alvorligt til dem om omvendelse, ja, jeres barnedåb er intet værd, de må omvende sig hertil og lade sig døbe på ny. Manden var sendt af den nystiftede baptistbevægelse i København, og en del af de vakte tilsluttede sig hertil og lod sig gendøbe. Andre mente, man skulle holde sig til folkekirken og dens sakramentale handlinger. De sidste samlede sig om gmd. Peder Pedersen i Nyrup ved Ugerløse, og det var ham, der indbød til møde i den lille landsby Ordrup, syd for Ugerløse d. 17. september 1853, hvor han stiftede Foreningen for den indre Mission. Nok havde han søgt støtte mod baptister og mormoner hos de vaktens lægprædikanter i "De helliges land", og nok havde Peder



**Grundtvig**

Pedersen brugt meget tid i de gudeliges forsamlinger, men der var behov for at finde en person, der alene koncentrerede sig om denne mødevirksomhed, og da smeden Jens Larsen fra Kirke Værløse havde meddelt i de troendes kreds, at han havde fået Guds kald til at virke som missionær, så var det foreningens første opgave at skaffe de fornødne midler til at smeden kunne lægge hammeren og i stedet påtage sig en missionsgerning ud fra den kristendomsforståelse Grundtvig havde lært ham. Så tog han da fat med iver, rejste utrættelig fra sted til sted og mange samledes om hans forkyndelse.

Undertiden tog Peder Pedersen med på disse rejser For eksempel

kørte Peder Pedersen for ham ind i Odsherred, hvor de vakte havde de samme problemer med baptister og mormoner. Der var dog også andre problemer end de to nævnte bevægelser. Et var Jens Larsens stærke ønske om at blive ordineret, så han kunne uddele nadveren ved sine møder. På det spørgsmål delte man sig. Ja, selv stifteren Peder Pedersen var der problemer med. Dengang skulle man gå til alters med visse mellemrum, men herved kom P.P. måske til at ligge til alters med vantro og spottende mennesker. Det kunne han ikke, så han holdt sig fra Herrens bord, indtil en kappelan fra Holbæk fik tilladelse til at tage Peter Pedersen og hans hustru til alters. Da denne ordning ophævedes trådte P.P. i 1858 tilbage som formand og stiftede i stedet, hvad man kaldte Peder Pedersens menighed, som fik en del tilhængere på egnen, helt ovre omkring Mørkøv kom de.